

Monika Jaworska, Ewa Rzeska

Biblioteka Główna

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

GROMADZENIE ZBIORÓW W BIBLIOTECE GŁÓWNEJ
UNIwersYTETU MARIi CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE
– PROBLEMY I KIERUNKI ROZWOJU*

Acquisition of collections at the MCS University Main Library in Lublin
– problems and directions of development

Abstract: The paper attempts to present some problems of work organization at the Acquisition and Collection Development Department of the MCS University Main Library. This article discusses the changes effected in the Department organizational structure over the last 20 years. The acquisition strategy has been discussed together with the forms of cooperation with readers in relation to the selection of new titles.

Gromadzenie zbiorów jest fundamentalnym zadaniem w działalności każdej biblioteki, ponieważ jego efekty przekładają się bezpośrednio na jej zasobność i potencjał, które mają służyć użytkownikom placówki. Dzisiaj gromadzenie rozumiane jest nie tylko jako tworzenie zbiorów bibliotecznych w postaci materiałów o różnej formie wydawniczej i sposobie zapisu (od rękopisów po dokumenty elektroniczne), lecz także jako proces organizowania dostępu do zasobów informacji elektronicznej. Zmiany zachodzące w praktyce bibliotekarskiej wywołały równocześnie dyskusję nad samym terminem „gromadzenie”, którego zakres semantyczny stał się zbyt wąski wobec całości nowych zadań. Coraz częściej w literaturze fachowej zastępuje się go sformułowaniem „zarządzanie zbiorami”, obejmującym łącznie cztery rodzaje działań: gromadzenie, uzupełnianie, selekcję i dostęp¹.

Wyjątkową okazję do podjęcia tego tematu stanowi Jubileusz 70-lecia działalności Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej oraz Biblioteki Głównej (BG).

* Autorki wyrażają podziękowanie Pani mgr Krystynie Kwapisiewicz-Hudzik, Kierownikowi Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów Biblioteki Głównej UMCS za cenne wskazówki podczas przygotowywania artykułu.

¹ *Bibliotekarstwo*, red. A. Tokarska, Warszawa 2013, s. 131.

Warto przypomnieć, że przed laty, w roku świętowania półwiecza Biblioteki, ukażała się publikacja Marii Brzyskiej *Zadania i możliwości w zakresie gromadzenia zbiorów przez Bibliotekę Główną we współpracy z bibliotekami zakładowymi*². Od tamtego czasu proces gromadzenia uległ przemianom zarówno w sferze organizacyjnej (warsztatu pracy), jak i merytorycznej (przedmiotu gromadzenia). Niniejszy artykuł przedstawia zatem uwarunkowania działalności Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów (OGiUZ) w ciągu ostatnich dwóch dekad. Koncentruje się na realizowanych zadaniach, nie uwzględniając gromadzenia czasopism bieżących, które prowadzone jest przez Oddział Wydawnictw Ciągłych.

Struktura i organizacja gromadzenia

Gromadzenie zbiorów obejmuje trzy rodzaje materiałów bibliotecznych w wersji drukowanej i elektronicznej: książki (druki zwarte), czasopisma (wydawnictwa ciągłe) i zbiory specjalne (rękopisy, stare druki, kartografia, ikonografia, muzykalia, zbiory dźwiękowe i audiowizualne, dokumenty życia społecznego).

Całością gromadzenia zajmował się przez wiele lat Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów, a zmiana nastąpiła w związku z komputeryzacją opracowania zbiorów w systemie VTLIS. Program pozwalał na rejestrację wpływu bieżącego czasopism i organizacyjnie stało się uzasadnione połączenie prac w zakresie gromadzenia i opracowania czasopism w jednym Oddziale Wydawnictw Ciągłych, który utworzono w 1998 roku³. Nowy Oddział przejął więc gromadzenie czasopism wpływających z egzemplarza obowiązkowego i prenumeraty, a jego obowiązki z czasem poszerzyły zakupy dostępu do czasopism elektronicznych w ramach ogólnopolskich konsorcjów (zadanie całkowicie nowe w działalności bibliotek) oraz przeprowadzanie przetargów na prenumeratę czasopism polskich i zagranicznych (zgodnie z ustawą z 2004 roku *Prawo zamówień publicznych*). Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów kontynuował dotychczasowe zadania: gromadzenie książek, zbiorów specjalnych, czasopism z darów i wymiany, uzupełnianie braków czasopism w ciągach retrospektywnych, gospodarowanie dubletami oraz prowadzenie wymiany dla całego systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu. W latach 1995–2003 w ramach OGiUZ działała wewnętrzna Sekcja

² M. Brzyska, *Zadania i możliwości w zakresie gromadzenia zbiorów przez Bibliotekę Główną we współpracy z bibliotekami zakładowymi*, „Folia Bibliologica” 1994/1995, vol. XLII/XLIII, s. 93–97 (M. Brzyska kierowała Oddziałem Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów w latach 1992–2007).

³ *Zarządzenie nr 18/98 Rektora Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Załącznik nr 2: Struktura organizacyjna Biblioteki Głównej UMCS.*

Wymiany Wydawnictw, która po przejęciu wymiany z Biura Wydawnictw „Annales UMCS” dokonała jej reorganizacji i redukcji liczby kontrahentów. Obecnie funkcjonuje stanowisko wymiany.

Trzeba wyraźnie podkreślić, że odbywająca się w drugiej połowie lat 90. ubiegłego stulecia komputeryzacja Biblioteki Głównej ominęła gromadzenie zbiorów. Zakupiony w 1994 roku amerykański zintegrowany system biblioteczny VTLS zawierał moduł opracowania i udostępniania, bez opcji gromadzenia. Przypomnijmy, że katalogowanie książek rozpoczęto w marcu 1996 roku, jako następne dołączyły czasopisma, a rok później zaczął działać katalog komputerowy OPAC. Kolejnym krokiem było uruchomienie w roku 1998 modułu udostępniania, który umożliwił czytelnikom zamawianie książek przez katalog komputerowy i rejestrował wypożyczenia.

W tym intensywnym okresie komputeryzacji nasza Biblioteka ściśle współpracowała z wiodącą w kraju grupą bibliotek uniwersyteckich i naukowych w ramach *Porozumienia o współpracy bibliotek wdrażających i użytkujących VTLS*⁴. Tak się złożyło, że we wszystkich tych bibliotekach sytuacja z gromadzeniem wyglądała podobnie, nie zakupiono modułu gromadzenia i nie podjęto się jego wdrożenia. Wersja producenta systemu nie odpowiadała potrzebom polskich bibliotek. Główne rozbieżności dotyczyły sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych (w bibliotekarstwie amerykańskim nie prowadzi się rejestru wpływów i akcesji) oraz rejestracji wpływów z egzemplarza obowiązkowego⁵. Moduł gromadzenia w systemie VTLS ma bardzo rozbudowaną strukturę i posiada wiele funkcji związanych z dostawcami, kontami finansowymi i zarządzaniem budżetem, z zamówieniami, księgowaniem i rozliczaniem faktur. Służy do kompletnej obsługi zakupów księgozbioru, podczas gdy najliczniejszym źródłem wpływu wielu naszych bibliotek jest nieodpłatny egzemplarz obowiązkowy. Implementacja tego modułu wymagała znacznych modyfikacji programu przez jego producenta, a mimo to nie zniechęciła niektórych bibliotek do działań.

Jako pierwsza zmierzyła się z problemem Biblioteka Jagiellońska już w roku 1993, która nabyła moduł gromadzenia w wersji AFAS (Acquisition and Fund Accounting System), stosowała go przez prawie dziesięć lat i zrezygnowała z powodu braku opcji nadawania akcesji, zestawiania statystyk i obsługi wymiany⁶. Kolejne-

⁴ Zob. *Porozumienie o współpracy bibliotek wdrażających i użytkujących VTLS* [online]: <http://konsorcjum.bg.univ.gda.pl/historia.php> [data dostępu: 28.11.2014].

⁵ B. Kozłowska, *Model gromadzenia w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego i jego implikacje dla wdrażanego modułu gromadzenia*, [w:] *Strategie gromadzenia zbiorów w bibliotekach polskich: materiały z IV Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej Pobierowo, 15–17 września 2011*, red. U. Ganakowska, M. Różycka, Szczecin 2012, s. 136–148.

⁶ E. Dąbrowska, *Problem komputeryzacji procesów gromadzenia zbiorów w polskich biblio-*

go podejścia do wdrożenia modułu gromadzenia systemu VTLS/Virtua dokonała Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego, która po okresie testowania rozpoczęła pracę w tym module od stycznia 2011 roku. Wykorzystuje część jego funkcji, wypracowała dwie ścieżki przekazywania książek do opracowania – z pełnym opisem bibliograficznym skopiowanym z NUKAT lub ze skróconym, uzupełnianym przez osoby katalogujące. Całość zmian organizacyjnych przysporzyła wiele trudności do pokonania, ale ostatecznie wpłynęła na poprawę jakości pracy, co gdańscy bibliotekarze oceniają pozytywnie. Jako poważny problem wymieniają jednak brak możliwości prowadzenia elektronicznego rejestru wpływów⁷. W ich przypadku prowadzony jest ręcznie w tradycyjnej księdze akcesyjnej, ponieważ obowiązujące przepisy w sprawie sposobu ewidencji materiałów bibliotecznych (*Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 29 października 2008 roku – Dz.U.2008.205.1283*) nakładają obowiązek prowadzenia sumarycznej (wstępnej) ewidencji wpływów w postaci rejestru wpływów (przybytków).

Podsumowując kwestię włączenia gromadzenia do pracy w zintegrowanym systemie VTLS/Virtua, należy stwierdzić, że to trudne zadanie stoi przed nami, ponieważ w bibliotekarstwie jest tendencja, aby w celu większej efektywności pracy wykorzystywać we wszystkich modułach raz wprowadzone dane bibliograficzne książki (praca na tym samym rekordzie), zaczynając od etapu jej zamówienia u dostawcy i wpływu do biblioteki.

W Bibliotece Głównej komputeryzacja gromadzenia odbyła się poza zintegrowanym systemem VTLS/Virtua dzięki zaangażowaniu naszych informatyków i bibliotekarzy, którzy na bazie MS Access opracowali własne autorskie oprogramowania do tworzenia dwóch baz danych. Bazy te zastąpiły tradycyjny rejestr wpływów (przybytków) i katalog akcesyjny⁸. Jako pierwsza powstała w 2001 roku baza Akcesja w miejsce kartkowego katalogu akcesyjnego, wykazująca książki przekazywane do Oddziału Opracowania Zbiorów. Drugą bazę o nazwie Rejestr Przybytków wdrożono w 2002 roku na jednym stanowisku komputerowym, dzięki czemu zaprzestano ręcznego prowadzenia księgi rejestru wpływów. Dane do bazy Akcesja w postaci skróconego opisu bibliograficznego wprowadzały dwie osoby, kontrolujące jednocześnie procedurę przekazywania książek na podstawie generowanych raportów z informacją o liczbie i wartości pozycji z poszczególnych źródeł

tekach naukowych – możliwości systemów bibliotecznych a potrzeby bibliotek, „Bibliotheca Nostra” 2011, nr 3 (25), s. 116–124.

⁷ E. Nowaczyk-Potaż, *Moduł gromadzenia w Bibliotece Uniwersytetu Gdańskiego*, „Przegląd Biblioteczny” 2012, z. 3, s. 369–378.

⁸ K. Mojejko-Kotlińska, *Bazy danych w automatyzacji funkcji bibliotecznych w BG UMCS w Lublinie*, [w:] *Infobazy '2002 – bazy danych dla nauki: materiały z konferencji, Gdańsk, 24–26 czerwca 2002 roku*, red. A. Nowakowski, Gdańsk 2002, s. 183–188.

nabycia. Uporządkowanie procedury przekazywania książek wiązało się z przejęciem przez OGiUZ czynności technicznego opracowania, czyli naklejania kodów kreskowych i sygnatur oraz formatowania półek według *numerus currens*, co w innych bibliotekach wykonywane jest z reguły w oddziałach opracowania. Ponadto na każdym egzemplarzu oznaczona jest kategoria udostępniania, nanoszone są skierowania do poszczególnych czytelników i agend, a obecnie typowane są także tytuły do wolnego dostępu.

Kolejnym etapem zmian była komputeryzacja wszystkich stanowisk pracy w Oddziale (poza wymianą), którą wprowadzono w styczniu 2011 roku. Przejście na nowszą, sieciową wersję programu umożliwiło połączenie obydwu prowadzonych baz i rozszerzenie ich funkcji. Wdrożona baza „Rejestr Przybytków Nowy” pozwala na szczegółową rejestrację materiałów bibliotecznych w momencie ich wpływu do Oddziału. Wprowadzaniem danych zajmuje się siedem osób dokonujących akcesji. Baza wykazuje także druki podlegające selekcji, zawiera dane o naszych dostawcach i służy do wydruku naklejek z adresami, co ułatwia wysyłkę potwierdzeń otrzymanych egzemplarzy obowiązkowych (przeciętnie ok. 500 listów miesięcznie). Posiada również funkcję automatycznego potwierdzania w formie e-maili, która za zgodą wydawców stosowana jest przez nas coraz częściej (ponad 1/4 listów wysyłana jest drogą poczty elektronicznej). Baza służy przede wszystkim do sporządzania wszelkiego rodzaju statystyk i zestawień zgodnie z przepisami o ewidencji wpływów, do rejestracji kupna i kontroli finansów oraz do ustalania z Kwesturą, dwukrotnie w ciągu roku, stanu wydatków na księgozbiór. Dużą zaletą bazy jest możliwość szybkiego wyszukiwania akcesjonowanych książek według takich kryteriów, jak: tytuł, ISBN, sygnatura oraz nazwa dostawcy. Nasze rozwiązania w tworzeniu nowej bazy spotkały się z zainteresowaniem osób z innych bibliotek, odbywających w Oddziale staże i praktyki.

Wprowadzona organizacja pracy podniosła znacznie efektywność rejestracji wpływających materiałów (jedna osoba dokonuje akcesji ok. 3,5–4,5 tys. książek rocznie), przyczyniła się do większej przejrzystości drogi książki i wyeliminowała dublowanie wielu czynności. Każdy pracownik realizuje swój zakres obowiązków, a w razie potrzeby potrafi zastąpić osobę nieobecną.

Warsztat pracy w gromadzeniu zmienił Internet i wszechobecna w nim informacja o książce, sprawiająca, że każdy tytuł z łatwością można zidentyfikować oraz zamówić w internetowych księgarniach i hurtowniach (zakupy za jednym kliknięciem)⁹. Biblioteka Główna posiada konta u takich dostawców, jak: Azymut www.azymut.pl, Dawson Book www.dawsonera.com oraz Amazon

⁹ R. Borońska, *Wpływ Internetu na proces gromadzenia zbiorów zwartych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Technologiczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy*, „Przegląd Biblioteczny” 2013, z. 3, s. 326–339.

www.amazon.com (także w Amazonie niemieckim, brytyjskim czy francuskim). Od wielu lat współpracujemy z takimi dostawcami, jak: ABE/IPS (Warszawa–Kraków), Kraina Książek (Wrocław), Pełka & Wysocki (Łódź), International Books Distributor (Warszawa), Bibliofil (Łódź). Kupowanie książek zagranicznych ułatwia nam korzystanie z elektronicznej karty bankowej, którą Uniwersytet przekazał do dyspozycji dyrektora BG. Zamówienia złożone przez pracowników naukowych i studentów staramy się realizować jak najszybciej. Czas nabycia książek zależy jednak w znacznym stopniu od obowiązujących procedur, które są efektem stosowania przepisów o zamówieniach publicznych. Przysporzyło to czynności związanych z przygotowaniem odpowiedniej dokumentacji, zgodnie z *Zarządzeniem nr 21/2014 Rektora UMCS z dnia 16 kwietnia 2014 roku, Załącznik nr 2: Regulamin udzielania zamówień publicznych w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej o wartości nieprzekraczającej równowartości kwoty 30 000 euro lub zamówień, dla których nie stosuje się ustawy Prawo zamówień publicznych.*

Zasady gromadzenia zbiorów

Podstawowym zadaniem biblioteki uniwersyteckiej jest zapewnienie społeczności akademickiej dostępu do zbiorów bibliotecznych i zasobów informacji naukowej potrzebnych do realizacji procesu dydaktycznego i badań naukowych. Obowiązujący Regulamin Biblioteki UMCS określa to zadanie jako „gromadzenie zbiorów tradycyjnych i zasobów informacji elektronicznej z uwzględnieniem potrzeb pracowników naukowych i studentów UMCS”¹⁰. Szczegółową politykę gromadzenia zawierają dwa wewnętrzne dokumenty Oddziału: *Zasady gromadzenia zbiorów w Bibliotece Głównej UMCS w Lublinie* oraz *Zasady selekcji bieżącego wpływu druków zwartych wg formy piśmienniczej i wydawniczej*, których treść była dyskutowana na jednym z posiedzeń Rady Bibliotecznej. Zasady gromadzenia określają źródła nabytków, zakres tematyczny piśmiennictwa, rodzaje wydawnictw, zasięg chronologiczny i terytorialny, język dokumentów oraz liczbę przechowywanych egzemplarzy. Profil zbiorów ma charakter uniwersalny i wyznaczają go dziedziny wiedzy reprezentowane na jedenastu wydziałach uczelni. Przedmiotem specjalizacji tematycznej są: literatura regionalna, judaica (zbiory historyczne) oraz materiały literackie i historyczne dotyczące ziem wschodnich dawnej Rzeczypospolitej.

Źródła gromadzenia materiałów bibliotecznych stanowią: egzemplarz obowiązkowy, zakupy, wymiana oraz dary. Każda z form pozyskiwania zbiorów odgrywa

¹⁰ Załącznik do *Zarządzenia nr 18/2014 Rektora UMCS, Regulamin Biblioteki Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie*, § 3, pkt 2, ppkt 1.

inną rolę przy rozwijaniu księgozbioru (budowaniu kolekcji), wzajemnie się uzupełniając. Liczebnie największym źródłem wpływów jest egzemplarz obowiązkowy (EO) polskich wydawnictw, otrzymywany przez Bibliotekę od 1954 roku na mocy ustawy. Udział EO w rocznym przyroście książek do naszych zbiorów wynosi średnio ok. 80%. Kompletność otrzymywania egzemplarza obowiązkowego była ustabilizowana w czasach funkcjonowania kilkudziesięciu wydawnictw państwowych, realizujących ustawowy obowiązek niemal w stu procentach. Przemiany gospodarcze lat 90. ubiegłego stulecia zmieniły rynek wydawniczy, który zapełniły tysiące nowo powstających wydawnictw komercyjnych. Rynek książki dynamicznie się zmieniał, powstawały i upadały nowe oficyny, które obowiązek bezpłatnego przekazywania egzemplarzy obowiązkowych realizowały w niewielkim wymiarze¹¹. Ostatnie lata przyniosły powolne klarowanie się rynku wydawniczego. Według prowadzonych przez nas statystyk średni wpływ z EO realizowany do biblioteki był na następującym poziomie: w 2010 roku – 63%, w 2011 roku – 60% i w 2012 roku – 53% produkcji wydawniczej w Polsce¹². Sprawą oczywistą stało się, że wiele z cennych publikacji nie docierało i nie dociera także do Biblioteki Głównej UMCS. Wysyłane do wydawców monity rzadko przynoszą efekty – wydawnictwa najczęściej milczą i nie udzielają odpowiedzi lub jako powód podają złą kondycję finansową firmy. Niektórzy wydawcy sami ograniczają liczbę egzemplarzy obowiązkowych, wysyłając je tylko do Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej. W tym też kierunku idą od kilku lat starania Polskiej Izby Książki, która domaga się zmiany Ustawy o egzemplarzu obowiązkowym oraz zmniejszenia liczby bibliotek uprawnionych do jego otrzymywania.

Kupno książek stanowi racjonalną formę gromadzenia zbiorów, a jedynym ograniczeniem jego udziału w nabytkach są posiadane fundusze. Wysokość finansów w dyspozycji Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów pozostaje od ponad dekady na tym samym poziomie. Kwota ta przeznaczona jest na kupno: drukowanych książek polskich i zagranicznych, nabytków antykwarycznych oraz książek elektronicznych. Włączenie do wydatków opłat za dostępy do serwisów e-książek odbyło się, niestety, kosztem zakupów antykwarycznych, które ograniczyliśmy do minimum. Warto nadmienić, że publikacje elektroniczne objęte

¹¹ L. Biliński, *Prawo biblioteczne na co dzień*, Warszawa 2006, s. 121; E. Dąbrowska, *Polemika wokół egzemplarza obowiązkowego w latach 1989–2009*, „Biblioteka” 2012, nr 16 (25), s. 141.

¹² Ruch Wydawniczy w liczbach [online], 2010, R. 56, Warszawa: Biblioteka Narodowa. Dostępny w Internecie: <http://www.bn.org.pl/download/document/1312382595.pdf> [data dostępu: 3.11.2014].

Ruch Wydawniczy w liczbach [online], 2011, R. 57, Warszawa: Biblioteka Narodowa. Dostępny w Internecie: <http://www.bn.org.pl/download/document/1342181669.pdf> [data dostępu: 3.11.2014].

Ruch Wydawniczy w liczbach [online], 2012, R. 58, Warszawa: Biblioteka Narodowa. Dostępny w Internecie: <http://www.bn.org.pl/download/document/1377611929.pdf> [data dostępu: 3.11.2014].

są wysoką stawką podatku VAT w wysokości 23%, a na książki drukowane od stycznia 2011 roku obowiązuje stawka 5% VAT. Za książkę zagraniczną płacimy średnio osiem razy więcej niż za książkę polską, z powodu utrzymującego się wysokiego kursu euro i dolara. Decyzje o zakupach drogiej literatury specjalistycznej podejmowane są po konsultacjach z pracownikami naukowymi. Biblioteka Główna kupuje rocznie ok. 200 książek zagranicznych, które przekazuje w depozyt do zakładów i bibliotek specjalistycznych. Realizuje także zamówienia na książki z grantów, w tych przypadkach, gdy płatność odbywa się kartą bankową.

Książki elektroniczne stanowią – po bazach danych i e-czasopismach – stały element rozwijania naszych zasobów od roku 2008. Dostępne online w sieci uczelnianej i z komputerów domowych, poszerzają ofertę monografii i podręczników w dogodnej formie korzystania. W serwisach MyiLibrary i Ebrary dostępne są 164 zakupione przez nas książki zagraniczne, a serwis Springer w ramach licencji krajowej Wirtualnej Biblioteki Nauki udostępniał w 2013 roku archiwa serii książkowych wydawnictwa Springer: 17 serii od woluminu 1 do roku 2008; 9 serii z archiwami z lat 1997–2008, a także 16 700 e-książek anglojęzycznych Springera wydanych w latach 2004–2005 i 2009–2011.

Popularnością wśród studentów cieszą się e-książki w serwisie Ibuk wydawnictwa PWN z dostępem dla 5 lub 10 równoczesnych użytkowników, które na zasadach rocznej licencji kupujemy od roku 2009. Wysoką statystykę wykorzystania Ibuków ilustrują dane za 2013 rok: dostępne 1154 książki – liczba otwarć: 8854; liczba przeczytanych stron: 107 045; czas czytania: 2344 godz. 17 min¹³.

Decyzje o zakupie serwisów e-książek poprzedza z reguły ich testowanie przez miesiąc, czasem dłużej, w celu zapoznania użytkowników i bibliotekarzy z ich merytoryczną zawartością oraz sposobami wyszukiwania i korzystania z tekstów (udostępniane są pełne teksty publikacji lub tylko abstrakty). Testowane przez nas kolekcje wielodziedzinowe to m.in.: Oxford University Press, Oxford Scholarship Online, Oxford Handbooks Online, iG Publishing, eBook Academic Collection oraz ostatnio (jesienią 2014) eBook Library, połączone ze szkoleniem przez firmę ProQuest. Bogatą ofertę e-książek przygotowało także wydawnictwo Elsevier na portalu ScienceDirect, dobrze znanym już od dawna polskim użytkownikom e-czasopism.

Należałoby podkreślić, że system prowadzenia sprzedaży e-książek ewoluował w kierunku coraz większej wolności doboru tytułów. Na początku firmy proponowały bibliotekom wielodziedzinowe bazy liczące nawet 80 tys. tytułów, z których ponad 3/4 stanowiły książki mało przydatne, szybko dezaktualizujące się, wydane

¹³ Dane ze *Sprawozdania z działalności Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów w roku 2013* (dokumentacja pracy Oddziału).

w latach 90. i starsze. Do kupowania całych pakietów miał zachęcać korzystny przelicznik ceny jednego tytułu (np. 2 dolary za jedną książkę). Inny wariant stanowił zakup pojedynczych, wybranych tytułów wraz z roczną opłatą za korzystanie z platformy – w ten sposób Biblioteka Główna nabyła książki w serwisach Ebrary i MyiLibrary. Z czasem pojawił się model rocznych umów licencyjnych na dostęp do wybranych kolekcji (abonament płacony z góry), a po tym okresie na podstawie statystyk należy zakupić książki najczęściej wykorzystane. Model ten, określany jako Patron Driven Acquisition (PDA), daje możliwość doboru tytułów przez użytkowników oraz kupowania na stałe potrzebnych i wartościowych publikacji. Na podobnej zasadzie opiera się model Evidence-Based Selection (EBS), którego podstawą są także statystyki logowań czytelników, ale z tą różnicą, że ostateczną weryfikację tytułów i decyzję o zakupieniu podejmują biblioteki. Dodatkowo wszystkie serwisy dostarczają bezpłatnie rekordy MARC nabytych książek oraz dają możliwość czytania tekstów na urządzeniach mobilnych typu tablet, Ipad. Pobrany tekst wygaszany jest automatycznie przez systemy kontrolne po upływie ustalonego czasu.

Do pełnej prezentacji źródeł gromadzenia zbiorów pozostały wymiana i dary. Przedmiotem naszej wymiany są wszystkie sekcje „Annales UMCS” oraz książki Wydawnictwa UMCS. Wymianę prowadzimy z liczną grupą partnerów zagranicznych i krajowych (łącznie ok. tysiąca). Nabytki z wymiany stanowią przede wszystkim specjalistyczne czasopisma (średnio ok. 2 tys. numerów rocznie), które przekazywane są do bibliotek instytutowych i wydziałowych jako kontynuacje wieloletnich ciągów. Wśród otrzymywanych książek część stanowi wartościowa literatura, a w ostatnich latach szczególnie cenne dla naszych sławistów są pozycje przysyłane z Moskwy przez Wszechrosyjską Państwową Bibliotekę Literatury Zagranicznej im. M. I. Rudomino. Wynika to z tego, że książka rosyjska, podobnie jak ukraińska, jest prawie nieobecna i trudna do kupienia na rynku polskim, ponieważ nie ma dostawców podejmujących się jej sprowadzenia.

Wymiana wydawnictw ma też swój udział w promocji dorobku naukowego i publikacji UMCS. Cieszą nas zamówienia z bibliotek uniwersyteckich w Niemczech, Stanach Zjednoczonych czy British Library na konkretne tytuły dotyczące kultury i historii Słowian, językoznawstwa polskiego i słowiańskiego czy politologii i nauk o ziemi. Trzeba podkreślić, że wysokie koszty wymiany od 2005 roku w całości ponosi Biblioteka Główna, wcześniej były to tzw. koszty ogólne uczelni. Składają się na nie zakupy poszczególnych roczników „Annales” i książek oraz opłaty pocztowe za wysłane przesyłki. Zapowiedzią nowej sytuacji dla wymiany są plany przejścia „Annales” wyłącznie na wersję elektroniczną.

Dary otrzymujemy od osób prywatnych i instytucji. Są one zróżnicowane pod względem liczebności i zasobności, zdarzają się lata bardziej i mniej obfite w dar-

czyńców. Cenne dla nas są spuścizny po zmarłych profesorach Uniwersytetu, które stanowią starannie dobrane księgozbiory z danej dziedziny wiedzy, gromadzone przez całe naukowe życie, z książkami zawierającymi liczne dedykacje i notatki. Zdarza się, że życzeniem rodziny jest wprowadzenie przekazanego księgozbioru w całości. Częściej jednak osoby darujące mają świadomość, że wiele z oddawanych książek Biblioteka ma już w swoich zbiorach i wyrażają zgodę na przekazanie ich do innych bibliotek lub wyłożenie na specjalnym regale dla studentów. Otrzymane w ostatnich latach księgozbiory naszych Profesorów to m.in. prof. Marii Grzędzielskiej (2000), prof. Mieczysława Łobockiego (2011), prof. Kazimierza Karczmarza (2013). Wśród innych ofiarodawców są między innymi: Matylda Wełna-Klonowiecka – lubelska literatka i publicystka, której bogaty księgozbiór, liczący ponad 1,4 tys. egzemplarzy, przekazała w 2001 roku jej siostra dr Mieczysława Adrianek; prof. Tadeusz Edward Domański – językoznawca, wykładowca na Sorbonie, którego syn, dr Bernard Domański, w 2006 roku ofiarował ok. 2 tys. książek; dr Jerzy Markiewicz z Biłgoraja, który przekazał ok. 4 tys. publikacji historycznych i prawniczych w 1997 roku. Wśród darczyńców z naszego środowiska akademickiego należy wymienić prof. Romana Tokarczyka, który w latach 1993–2006 przekazał do Biblioteki Głównej ponad 1,3 tys. książek i czasopism oraz prof. Tadeusza Borowieckiego, ofiarującego w 2006 roku ponad 600 woluminów z księgozbioru rodzinnego. Jednym z liczniejszych darów było także przekazanie 2 tys. książek przez Stowarzyszenie Wydawców Szkół Wyższych po wystawie *Polska książka naukowa* w 2003 roku, z których 800 woluminów wprowadzono do księgozbioru Biblioteki Głównej, a znaczną część przekazano do bibliotek zakładowych.

Znaczącym darem zagranicznej książki naukowej było otrzymanie prawie 500 tytułów o łącznej wartości ponad 17,5 tys. euro w ramach programu „Ludzie i Książki” – Niemieckiej Inicjatywy na rzecz Bibliotek w Europie Środkowej i Wschodniej („Menschen und Bücher” – Deutsche Bibliotheksinitiative für Mittel- und Osteuropa) w latach 2005–2007. Było to wspólne przedsięwzięcie Ministerstwa Spraw Zagranicznych Niemiec i Goethe-Institut, razem z Niemieckim Towarzystwem Badań Naukowych i sześcioma prywatnymi fundacjami na rzecz 30 bibliotek z 22 krajów. Księgozbiór Biblioteki Głównej wzbogacił się o najnowsze wydania z zakresu humanistyki, zwłaszcza germanistyki (prawie 400 woluminów w języku Goethego z literatury pięknej, językoznawstwa, historii oraz sztuki). Nauki ścisłe – przede wszystkim matematyka i fizyka – otrzymały 100 cennych publikacji encyklopedycznych, kompendiów i monografii w języku angielskim, takich wydawców jak: Springer, Elsevier, Birkhäuser i Chapman & Hall/CRC. Wszystkie pozycje zostały oznaczone odpowiednim ekslibrisem.

Udział poszczególnych źródeł wpływu w gromadzeniu książek, zbiorów specjalnych i czasopism (tylko uzupełnienia) prezentuje za wybrane trzy lata 1993, 2003, 2013 tabela 1.

Tab. 1. Udział źródeł wpływu w gromadzeniu zbiorów w 1993, 2003 i 2013 roku (wol. i jedn. oblicz.)

Źródła nabycia	Książki drukowane	Dokumenty elektroniczne (CD)	Książki elektroniczne	Czasopisma uzup.	Zbiory specjalne	RAZEM
Kupno (K)						
1993	905			387	136	1 428
2003	2 526			6	63	2 595
2013	1 118	1	1 031	2	4	2 156
Egz. obow. (EO)						
1993	8 489				605	9 094
2003	14 677		–	–	1 058	15 735
2013	18 800	135			638	19 573
Wymiana (W)						
1993	1 196			2 773	2	3 971
2003	220	–	–	394	2	616
2013	222					222
Dary (D)						
1993	1 369			1 008	64	2 541
2003	2 087	–		144	246	2 477
2013	674		123		133	930
Łącznie						
1993	11 959			4 268	807	17 034
2003	19 510			544	1 369	21 423
2013	20 814	47	1 154	2	863	22 881

Źródło: Opracowanie własne.

Dane zawarte w tabeli 1 dotyczą materiałów, które otrzymały akcesję i zostały przekazane do opracowania. Zarejestrowany wpływ bieżący obejmuje ponadto część niezakwalifikowaną do zbiorów, czyli dublety i druki zbędne, których liczba w skali roku sięga średnio ok. 7 tys. woluminów i jednostek obliczeniowych. To tej właśnie grupy materiałów dotyczy selekcja, która jest istotnym elementem zarządzania zbiorami, poza głównymi zadaniami, jakimi są gromadzenie i uzupełnianie. Selekcja wpływu bieżącego prowadzona na poszczególnych stanowiskach w Oddziale Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów dotyczy książek wpływających z darów, wymiany i egzemplarza obowiązkowego. W przypadku egzemplarza obowiązkowego zasady i tryb przekazywania publikacji innym bibliotekom reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 roku*¹⁴. Zezwa-

¹⁴ *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 roku w sprawie wykazu*

la ono na nieodpłatne przekazywanie druków zbędnych i niezgodnych z profilem gromadzenia innym bibliotekom wchodzącym w skład ogólnopolskiej sieci bibliotecznej. Biblioteka Główna przekazuje swoje dublety w pierwszej kolejności do bibliotek specjalistycznych UMCS. Kolejnymi naszymi odbiorcami są biblioteki lubelskich uczelni: Politechniki Lubelskiej, Uniwersytetu Przyrodniczego, Uniwersytetu Medycznego, gdzie kierujemy wąsko specjalistyczną literaturę z zakresu nauk technicznych, rolniczych i medycznych. Współpracujemy także z bibliotekami publicznymi w naszym regionie, bibliotekami szkolnymi, przedszkolami i bibliotekami więziennymi. Piśmiennictwo o charakterze religijnym przekazujemy do bibliotek zgromadzeń zakonnych i do księgozbiorów parafialnych. Współpraca z bibliotekami w Lublinie i okolicy odbywa się na zasadzie osobistych kontaktów utrzymywanych od wielu lat, z dużym zaangażowaniem obydwu stron. Poza taką formą kontaktów prowadzimy również rozsyłanie drogą e-mailową wykazów naszych dubletów książek i czasopism do bibliotek uniwersyteckich w kraju oraz bibliotek publicznych Lubelszczyzny. Dodatkowo listy dubletów zamieszczane są na stronie internetowej Biblioteki Głównej.

Drugim torem selekcji w Bibliotece jest wycofywanie materiałów już opracowanych i zinwentaryzowanych. Dotyczy ona publikacji nieprzydatnych, nieaktualnych, zacytanych, nieodpowiadających profilowi gromadzenia zbiorów. Prowadzona jest przez kilkusobową Komisję ds. Selekcji, powołaną przez dyrektora Biblioteki, której stałym członkiem jest kierownik OGiUZ.

Merytoryczny dobór gromadzonych książek jest w bibliotece uniwersyteckiej sprawą bardzo ważną. W bibliotekarstwie zachodniej Europy i Stanów Zjednoczonych od ponad wieku funkcjonują specjaliści (bibliotekarze) dziedzinowi, którzy odpowiadają za przydzielone im dziedziny wiedzy w zakresie gromadzenia (doboru materiałów bibliotecznych), opracowania rzeczowego i specjalistycznej informacji naukowej. W ich gestii pozostaje także zarządzanie funduszami na zakup książek, czasopism i baz danych oraz stały kontakt z pracownikami naukowymi, określany jako pełnienie funkcji pomostu między biblioteką a zakładami i katedrami. Specjaliści dziedzinowi posiadają najwyższe kompetencje bibliotekarskie, najczęściej są to osoby z tytułem doktora i stanowią w bibliotece grupę zawodową liczącą od kilku do kilkunastu osób. O takie właśnie stanowiska upomniano się także na gruncie polskim w drugiej połowie lat 90. ubiegłego stulecia, podejmując na ten temat ożywioną dyskusję. Jednym z forum szerokiej prezentacji problematyki „dziedzinowców”, a jednocześnie pewnym podsumowaniem, była międzynarodowo-

bibliotek uprawnionych do otrzymywania obowiązkowego egzemplarza poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania, Dz.U. 1997, nr 29, poz. 161, z późn. zm.; szerzej o selekcji zob. L. Biliński, *Selekcja materiałów bibliotecznych: przekazywanie druków zbędnych*, Warszawa 2007.

wa konferencja w Toruniu w 2000 roku¹⁵. Odpowiedź na pytanie o możliwość implementacji tego typu stanowisk w Polsce w ramach funkcjonalnej struktury naszych bibliotek była raczej negatywna. Potwierdziły to również doświadczenia kilku bibliotek uniwersyteckich, m.in. w Toruniu, Warszawie i Poznaniu, gdzie wprowadzone stanowiska specjalistów dziedzinowych nie obejmują całości przypisywanych im zadań, a jedynie są rozwiązaniem częściowym. Podobnie wygląda to u nas i polega na rozszerzeniu obowiązków czterech kompetentnych osób w Oddziale o dodatkowe czynności, które polegają na śledzeniu nowych tytułów z określonych dziedzin nauki oraz na utrzymywaniu systematycznej współpracy z kierownikami bibliotek specjalistycznych w zakresie doboru tytułów książek do zakupu oraz aktualizacji wykazów podręczników. Efektem tych bezpośrednich kontaktów jest uzyskanie miarodajnej informacji o aktualnych potrzebach pracowników i studentów, z tej racji, że biblioteki sieci są bliżej wydziałów i instytutów niż Biblioteka Główna.

Zapotrzebowanie na literaturę naukową naszych użytkowników zmienia się i ewoluje równoległe z rozwojem dziedzin nauki oraz tworzeniem nowych kierunków studiów na Uniwersytecie. Wymieńmy niektóre z ostatnio powołanych kierunków: chemia kosmetyczna, turystyka i rekreacja, gospodarka przestrzenna, logistyka, bałkanistyka, bezpieczeństwo narodowe czy inżynieria nowoczesnych materiałów. Wszystkie tego typu zmiany bierzemy pod uwagę i rozszerzamy zakres gromadzonego piśmiennictwa. Trzeba jednak podkreślić, że – aby nasze działania były efektywne i zadowalające czytelników – konieczne są dwa warunki: ścisła współpraca pomiędzy środowiskiem naukowym i bibliotekarzami oraz przydział dodatkowych pieniędzy na zapewnienie źródeł do prowadzenia badań i dydaktyki na nowych kierunkach. W przeciwnym razie trudno mówić o należyтым wywiązaniu się BG z tego obowiązku.

Współpraca ze środowiskiem akademickim

Zadowolenie użytkowników biblioteki w dużym stopniu zależy od tego, czy dana biblioteka prowadzi ze swoimi klientami dialog i uwzględnia ich potrzeby. Nadrzędnym celem każdej biblioteki akademickiej jest budowanie zbiorów przydatnych w działalności naukowo-dydaktycznej swej uczelni. Nie jest możliwe kształtowanie zasobu bez nawiązywania kontaktów z kadrą naukową w kwestii doboru niezbędnej literatury.

¹⁵ *Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotekach akademickich: materiały z seminarium zorganizowanego przez Bibliotekę Główną UMK w dniach 26–27 października 2000 roku w Toruniu, Toruń 2001.*

W celu ułatwienia naszym czytelnikom zgłaszania zamówień zostały udostępnione dwa formularze na stronie internetowej Biblioteki: „zgłaszanie propozycji zakupu książek” oraz „odpowiemy na pytanie” w sprawach dotyczących gromadzenia zbiorów. Na wszystkie zamówienia czytelników udzielamy odpowiedzi drogą e-mailową i informujemy o terminie nabycia książki. Praktykowane są również zgłoszenia telefoniczne, przez e-mail oraz pisemne – te ostatnie obowiązują przy zakupach depozytów przekazywanych do zakładów i bibliotek specjalistycznych. Cenimy sobie wysoko wszelkie kontakty bezpośrednie, każdy naukowiec, doktorant i student może przyjść do Oddziału, złożyć zamówienie lub uzyskać informacje o tym, czy poszukiwany tytuł dotarł już do BG.

Z myślą o pracownikach naukowych w Bibliotece Głównej i na wydziałach organizowane są cykliczne wystawy najnowszych książek zagranicznych, które dają możliwość przejrzania aktualnej oferty najlepszych światowych wydawców oraz wybrania najbardziej potrzebnych tytułów do zakupienia.

Staramy się umiejętnie prezentować nowe nabytki już na etapie gromadzenia. Co miesiąc przygotowywana jest wystawa nowości w gablotach w holu Biblioteki, a także na stronie internetowej, gdzie zamieszczane są skany okładek oraz opisy bibliograficzne książek.

Trzeba przyznać, że ten ważny aspekt naszej pracy, zawarty w pytaniu, na ile zasoby Biblioteki odpowiadają potrzebom pracowników naukowych Uniwersytetu, skłonił nas do przeprowadzenia ankiety w 2012 roku¹⁶. Analiza wyników ankiety wykazała, że tylko 40% respondentów uważa zasoby BG za wystarczające i trafiające w potrzeby związane z działalnością naukowo-dydaktyczną. Można więc wnioskować, że większość naszych pracowników naukowo-dydaktycznych zaopatrzuje się w specjalistyczną literaturę poza Biblioteką Główną UMCS. Wyniki badań skłaniają zatem do poszukiwania dalszych rozwiązań w tym zakresie. Motywują bibliotekarzy Oddziału Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów do szukania innych możliwości komunikacji w celu nawiązania aktywnej współpracy ze środowiskiem akademickim. Jest to zadanie niełatwe, wymagające czasu i zaangażowania. Temat ten od lat podnoszony jest w literaturze fachowej, jednak w dalszym ciągu wymaga wnikliwej uwagi bibliotekarzy¹⁷. Stale mierzymy się z problemami dotarcia i poznania preferencji naszych użytkowników, zwłaszcza pracowników naukowo-dydaktycznych uczelni.

¹⁶ E. Rzeska, *Zasoby biblioteki uczelnianej wobec potrzeb pracowników naukowych. Z doświadczeń Biblioteki Głównej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*, [w:] *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, red. M. Wojciechowska, Gdańsk–Bydgoszcz 2013, s. 171–180.

¹⁷ Problem ten poruszano m.in. w publikacjach: *Budowanie relacji z klientem biblioteki*, red. J. Przybysz, P. Pioterek, M. Nowak, Poznań 2014; M. Kisilowska, *Już nie wiem jak mam do Ciebie mówić... czyli komunikacja w bibliotece*, Warszawa 2001.

Wnioski

W artykule omówiono zagadnienia dotyczące gromadzenia zbiorów w Bibliotece Głównej UMCS. Jest to proces złożony, na który wpływa dywersyfikacja źródeł informacji oraz mnogość dostawców. Sztuka budowania zasobu BG wymaga więc dużego zaangażowania pracujących w OGiUZ bibliotekarzy. Niezbędna jest dobra znajomość rynku wydawniczego, otwartość na potrzeby klientów oraz doskonalenie warsztatu pracy. Oddział Gromadzenia i Uzupełniania Zbiorów funkcjonuje obecnie poza zintegrowanym systemem bibliotecznym VTLS/Virtua, w przyszłości można więc spodziewać się włączenia procesów gromadzenia do zintegrowanego systemu bibliotecznego.